УДК 929(430):341.81]:94(477.7)«18» **DOI** https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-05

СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ ВІЦЕ-КОНСУЛА МЕКЛЕНБУРГ-ШВЕРІНА У МАРІУПОЛІ МАТІАСА (МАТВІЯ) КОВАЧЕВИЧА

В. М. Константінова
Бердянський державний педагогічний університет
Vnkonst@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1557-5213

І. І. Лиман
Бердянський державний педагогічний університет
Lyman@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9349-8500

Ключові слова: Матіас (Матвій) Ковачевич, віце-консул, Мекленбург-Шверін, Маріуполь, Бердянськ, Південна Україна, Північне Приазов'я, історія міжнародних відносин, економічна історія, біографістика, історія України, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts.

У статті реконструйовано біографію та діяльність віце-консула Мекленбург-Шверіна у Маріуполі Матіаса (Матвія) Ковачевича як малодослідженого представника іноземного консульського корпусу Півдня України XIX ст. На основі широкого кола архівних і друкованих джерел висвітлено його торговельно-економічну активність, участь у розвитку портової торгівлі, громадському житті та благодійності, а також специфіку консульського представництва німецьких земель у Північному Приазов'ї.

PAGES OF THE BIOGRAPHY OF THE VICE-CONSUL OF MECKLENBURG-SCHWERIN IN MARIUPOL, MATTHIAS (MATVIY) KOVAČEVICH

V. M. Konstantinova
Berdyansk State Pedagogical University

I. I. Lyman
Berdyansk State Pedagogical University

Keywords: Matthias (Matthias) Kovachevich, vice-consul, Mecklenburg-Schwerin, Mariupol, Berdiansk, Southern Ukraine, Northern Azov Region, history of international relations, economic history, biographies, history of Ukraine, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Politisches Archiv des Auswärtigen Amts.

The article reconstructs the biography and activities of Matthias (Matvii) Kovacevich, Vice-Consul of Mecklenburg-Schwerin in Mariupol, as a little-studied representative of the foreign consular corps in Southern Ukraine in the nineteenth century. Based on a wide range of archival materials and published sources from Ukraine, Russia, Germany, Belgium, and France, the study systematizes scattered references to Kovacevich and clarifies his role within the complex network of European consular representations in the Northern Azov region. Particular attention is paid to his commercial activities, ownership and chartering of vessels, and his involvement in the rapid growth of export trade through the Mariupol port in the 1850s – 1860s. The article demonstrates that Kovacevich combined consular functions with entrepreneurial practice, which significantly influenced regional economic development and integration into international markets. His participation in charitable initiatives and urban public life, including support for educational institutions and involvement in merchant associations, is also examined. The study highlights the specificity of German consular representation in the region, showing that Mecklenburg-Schwerin, and later the North German Confederation, maintained a presence in Mariupol even when other German states were unrepresented there. By situating Kovacevich's career within the broader context of international relations, port-city history, and economic modernization, the article

contributes to biographical research, the history of diplomacy, and the study of foreign trade in Southern Ukraine. It argues for the importance of further comprehensive research on German consuls in the Black Sea-Azov region as a key element of nineteenth-century European–Ukrainian connections.

Історія міжнародних відносин в Україні є вкрай актуальною темою в контексті як прагнення нашої країни до входження до Європейського Союзу, так і сьогоднішньої російсько-української війни. Портові міста Південної України знаходились на передньому плані налагодження взаємин імперії з країнами Європи, і консули були в авангарді цього процесу. Одним з малодосліджених представників консульського корпусу в Маріуполі XIX ст. є віце-консул Матіас (Матвій) Ковачевич.

Діяльність консулів європейських держав[1] та історія німецьких консулів[2] на Півдні України почала системно вивчатись лише в останні роки. В цілому, про віце-консула Ковачевича в історіографії наявні лише поодинокі згадки.

Ця стаття є узагальненням всіх виявлених на сьогодні згадок про віце-консула Мекленбург-Шверіна у Маріуполі Матіаса (Матвія) Ковачевича – матеріали одного з підрозділів нашої монографії «Німецькі консули в Північному Приазов'ї»[3] скореговані і доповнені джерелами, виявленими пізніше передусім у архівах і бібліотеках Німеччини.

Складаючи список іноземних консулів в Маріуполі[4] в рамках великого міжнародному проекту «Чорне море і його портові міста, 1774–1914. Розвиток, конвергенція та зв'язки зі світовою економікою», маріупольські дослідники Ковачевича навіть не згадали (як вони не включили до цього списку і Івана Деспота – другого з трьох консулів, що представляли в Маріуполі інтереси німецьких земель).

Якщо звертатись до узагальнень щодо рівня поліетнічності складу німецьких консулів[5], то віце-консул Ковачевич належав до тієї меншості, що ні етнічно, ні за підданством німцями не була.

Старший науковий співробітник Маріупольського краєзнавчого музею Рена Саєнко свого часу написала про Маріуполь: «В 40–50 роки 19 століття… в місті виникають перші іноземні торгові компанії братів Мімбеллі і Деспота, Матвія Ковачевича і Олександра Трінковича»[6].

Основним джерелом інформації про Ковачевича (а точніше – Ковачевичів, оскільки в Маріуполі одночасно діяли два консули-брати) для маріупольських краєзнавців залишається видання «Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии», опубліковане в 1892 р. Саме там повідомлялось, що серед перших католиків, які з'явились у Маріуполі в 1820-х рр., наряду з італійцями були італізовані слов'яни з території австрійських провінцій узбережжя Адріатичного моря (Далмації, Берегової лінії). Серед них був присутній і носій «чисто слов'янського прізвища» Ковачевич. Але і безпосередньо італійці, і ці італізовані слов'яни розмовляли італійською, а тому маріупольцями

[1] Lyman I., Konstantinova V. British vice-consul in Berdyansk John Edward Greaves. *Scriptorium Nostrum*. 2016. Vol. 2. No. 5. Pp. 86–108; Lyman I., Konstantinova V. William George Wagstaff – British consul, responsible for Ekaterinoslav Province and ports of the Sea of Azov. *Istoriia i kultura Prydniprov'ia: Nevidomi ta malovidomi storinky*. 2016. No. 12. Pp. 57–62; Lyman I., Konstantinova, V. British Consul in Berdyansk Cumberbatch, great-greatgrandfather of modern Sherlock Holmes. *Scriptorium Nostrum*. 2017. Vol. 2, No. 8. Pp. 195–202; Lyman I., Konstantinova, V. British Consuls in Berdyansk: Connecting Regions and Countries. *Британські адреси Півдня України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (26 листопада 2021 року)*. Київ: ТОВ «Геопринт», 2021. 146 с. С. 11–13.

[2] Лиман І., Константінова В.. Німецькі консули в Північному Приазов'ї. Дніпро : ЛІРА, 2018. 500 с.; Lyman I., Konstantinova V. Prussian consuls on the Southern Ukrainian frontier in the 19th century. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal of Southeastern European Studies. 2020. No. 35. Pp. 145–173; Lyman I., Konstantinova, V. Network formation of the Prussian Consular Offices in Ukrainian lands in the 19th century : Case study of the port city of Kerch. *East European Historical Bulletin*. 2021. No. 18. Pp. 45–55; Lyman I., Konstantinova V. West Meets East: The migration experiences of the German wives of Western European Consuls in the port city of Berdyansk during the Russian Empire. *Women, migration and the exchange of knowledge from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cham : Palgrave Macmillan, 2025. 500 p. Pp. 37–57; Малінінна А. Ф. Прусський консул в Одесі Жан (Іоан) Вальб. *Вісник МДУ. Серія : Історія. Політологія*. 2024. № 40. С. 59–69; Малініна А. Прусський Віце-консул Александр Ріглер. *Українські історичні студії*. 2025. Т. 17. № 59. С. 39–48.

[3] Лиман І., Константінова В. Німецькі консули в Північному Приазов'ї. Дніпро : ЛІРА, 2018. 500 с.

[4] Пономарева И. Мариуполь. Консулы. *Black Sea Project Port Cities*. URL: https://cities.blacksea.gr/ru/mariupol/1-8-2/ (Дата звернення: 27.08.2017).

[5] Вовчук Л. А. Діяльність консулів іноземних держав у чорноморсько-азовських портах Російської імперії (кінець XVIII – початок XX ст.): дис… канд. істор. наук: 07.00.02. Миколаїв, 2013. 276 с. С. 79.

[6] Саенко Р. Мариупольские купцы не только хорошо торговали, но и еще более хорошо занимались благотворительностью. *Приазовский Рабочий*. 2006. № 9.

всі йменувались італійцями[7]. Ці «італійці», у тому числі і Ковачевич, відкрили в Маріуполі торгові фірми, які швидко стали відомі не тільки в регіоні, але і далеко поза його межами[8].

Наприкінці 1860-х рр. обсяги відпускної торгівлі через Маріупольський порт суттєво зросли, тільки для зернових культур становлячи 1 мільйон 200 тисяч чвертей, чому, згідно із Д. Хараджаєвим, суттєво сприяв саме торговий дім братів Ковачевичів. На чолі цього дому стояла «дуже енергійна і ділова людина, яка через підприємливість свою не обмежилась тільки домом у Маріуполі, але відкрила відділення свого дому в Генічеську, куди напрявлялись зернові продукти Константиноградського, Павлоградського і Олександрівського повітів»[9].

Цікаво, що згадки про Ковачевича у виданні «Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии» містяться як у підрозділі «Католицька община. Католицька церква», так і в підрозділі «Духовне училище», в якому йдеться про православний навчальний заклад, у якому купець М. Ковачевич був почесним блюстителем. Тут мається на увазі вперше відкрите на місцеві кошти ще в 1825 р. у селищі Сартана училище, в якому мали навчатись діти православних священо- та церковнослужителів. У 1831 р. училище було переведене до спеціально зведеної для нього будівлі у Маріуполі. До 1847 р. цей будинок, який жодного разу не ремонтувався, прийшов у занепад, і навчальний заклад був змушений його залишити, перебравшись у наймані приміщення. Під час Кримської війни училище залишило вразливий для англо-французької флотилії Маріуполь і номінально рік продовжувало існувати у Карані, а 15 березня 1856 р. розпорядженням обер-прокурора Синоду взагалі було офіційно закрите. Наново воно відкрилось у 1857 р., тепер маючи офіційний статус духовного повітового училища. Для нього аж до 1880 р. винаймався будинок Ю. Попова. Приміщення тут були затісними, через що в будівлі училища мешкало лише 15 осіб. І 5 з них утримувались саме на кошти М. Ковачевича[10].

У виданні «Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии» повідомлялось, що цей будинок розташовувався на розі Торгової та Митрополитської вулиць.

Ковачевич став одним із ініціаторів створення Маріупольського комерційного зібрання, статут якого був затверджений Міністром внутрішніх справ 12 січня 1870 р. У § 1 цього зібрання пояснювалось: «постійний розвиток торгівлі м. Маріуполя породив в громаді думку про влаштування такого громадського зібрання, де був би можливий більш приватний і більш загальний обмін думками стосовно торгівлі. Ця обставина і є головною причиною запровадження в місті Маріуполі комерційного зібрання». Щоправда, далеко не всі вірили в щирість такого формулювання. Адже на той момент в місті вже 25 років діяв інший клуб, Маріупольське громадське зібрання, і саме в середовищі його членів виникла ідея про розкол і виокремлення в нову організаційну структуру. Разом із Ковачевичем, такими «розкольниками» стали комерсанти Трипкович, Кіоцца (Кіоццо), Раллі, Іванович, Суслич, Пелагаті та деякі інші. Взагалі ситуація із виокремленням Маріупольського комерційного зібрання стала тільки одним із проявів загальної тенденції сварок в середині маріупольської громади: в місті паралельно діяли не тільки два конкуруючі клуби, а і два театри, два сади для гулянь, якими користувались представники двох «ворогуючих партій». Серед 40 засновників клубу, у витоків якого стояв Ковачевич, 18 були комерсантами; річний членський внесок попервах становив 25 карбованців, причому статутом спеціально обумовлювалось, що «членами Маріупольського комерційного зібрання можуть бути особи всіх станів, крім простолюдинів». Окрім головної мети, задекларованої в § 1, метою закладу проголошувалось також «надавати громаді можливість приємного проводження часу в розмовах, читанні журналів, газет, законом дозволених ігор і деяких розвагах»[11].

Тоді як щодо Бердянська у виданнях початку 1860-х фіксувалась наявність консулів Пруссії, то з Маріуполем справи були інші. Зокрема, «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861» констатував присутність у Маріуполі, поміж іншими, консула Риму і одночасно віце-консула Тоскани Етьєна Мамбеллі (Etienne Mambelli), австрійського консульського агента і одночасно віце-консула Швеції та Норвегії Джованні Дра-

[7] Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Мариуполь : типо-литография А. А. Франтова, 1892. 461 с. С. 141–142.

[8] Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Мариуполь : типо-литография А. А. Франтова, 1892. 461 с. С. 143.

[9] Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Мариуполь : типо-литография А. А. Франтова, 1892. 461 с. С. 313.

[10] Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Мариуполь : типо-литография А. А. Франтова, 1892. 461 с. С. 205–207.

[11] Мариуполь и его окрестности. Отчет об учебных экскурсиях Мариупольской Александровской гимназии. Мариуполь : типо-литография А. А. Франтова, 1892. 461 с. С. 282–283.

сковіча (Giovanni Drascowitch), віце-консула Сардинії П'єра Шиаффіно (Pierre Schiaffino), який одночасно був і віце-консулом Сицилії, і консульського агента Сардинії Ланфранко (Lanfranco)[12], але в поданому тут списку консульств Пруссії в Російській імперії представництво у Маріуполі не значилось[13]. Як відсутній Маріуполь і у відповідних списках, що подавались берлінським виданням за 1862[14], 1863[15], 1864[16], 1866[17] і 1867 рр.[18]

Натомість у згаданому виданні 1861 р. фіксується присутність у Маріуполі віце-консула Мекленбург-Шверіна Ковачевича[19]. Ім'я при цьому не уточнюється. Його дізнаємось з «Поліцейського листка Керч-Енікольского градоначальства» від 17 грудня 1861 р., в якому повідомлялось, що російський імператор зволів визнавати Франца Ковачевича мекленбург-шверінським віце-консулом у Маріуполі[20]. А у грудні 1862 р. це ж видання повідомило, що імператор зволів визнавати мекленбург-шверінським віце-консулом у Маріуполі вже Матвія Ковачевича[21].

У тому ж «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861» в списку консулів Бельгії значиться Франсуа Ковачевич (Francois Cowacewitch) у Маріуполі[22] (Ілюстрація *Перелік офіційних представників Бельгії у Російській імперії в 1861 р. із зазначенням прізвища Ковачевича*). Саме у квітні 1861 р. преса повідомила, що імператор Олександр II зволів визнавати Франца Ковачевича бельгійським консулом у Маріуполі[23]. Ф. Ковачевич фігурував у цьому статусі у всіх щорічних збірках рапортів бельгійських консулів за 1861–1868 рр.[24]

Тут варто звернути увагу, що у без перебільшення знаковий для Російської імперії 1861 р., який знаменував початок «Великих Реформ» у цій країні, що мали вести її шляхом модернізації за «західним» зразком, з-поміж складових майбутньої єдиної Німеччини своє офіційне представництво у Маріуполі мав тільки Мекленбург-Шверін, а у Бердянську – Мекленбург-Шверін і Пруссія.

І це в той час, коли в Одесі, крім цих двох, були представлені Ангальт-Дессау, Баден, Баварія, Бремен, Франкфурт-на-Майні, Гамбург, Ганновер, Гессен-Кассель, Гессен-Дармштадт, Любек, Ольденбург, Саксонія і Вюртемберг. Причому всі вони були представлені не консульськими агентами чи віце-консулами, а саме консулами.

В іншій частині басейну Азовського моря, у Ростові-на-Дону у 1861 р. діяли офіційні представництва Гамбургу (консул) і Ольденбурга (консул).

У Таганрозі в цей же час функціонували віце-консул Мекленбург-Шверіна та консул Ольденбурга.

У Керчі ж у 1861 р. діяв тільки консульський агент Пруссії[25].

У статусі віце-консула Мекленбург-Шверіна в Маріуполі Ковачевич у виданні «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie» фігурує і в 1862[26], 1863[27], 1864[28], 1865[29], 1866[30], 1867[31], 1868[32] рр. Причому в жодному з цих років не пода-

[12] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861. Saint-Petersbourg : imprimerie de F. Bellizard, 1861. Pp. 49, 54, 64–65, 67.

[13] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861. Saint-Petersbourg : imprimerie de F. Bellizard, 1861. Pp. 63–64.

[14] *Preussischen Handelsarchiv*. 1862. No. 3. S. 5.

[15] *Preussischen Handels-Archiv*. 1863. No. 1. S. 5.

[16] *Preussischen Handels-Archiv*. 1864. No. 21. S. 5.

[17] *Preussischen Handels-Archiv*. 1866. No. 4. S. 5.

[18] *Preussischen Handels-Archiv*. 1867. No. 3. S. 5.

[19] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861. Saint-Petersbourg : imprimerie de F. Bellizard, 1861. Pp. 60.

[20] Отдел официальный. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 17.12.1861. № 51. С. 201.

[21] Часть официальная. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 9.12.1862. № 49. С. 195.

[22] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861. Saint-Petersbourg : imprimerie de F. Bellizard, 1861. Pp. 51.

[23] Отдел официальный. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 16.04.1861. № 16. С. 62.

[24] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861. Saint-Petersbourg : imprimerie de F. Bellizard, 1861. Pp. 51; *Recueil Consulaire Belge*. 1862. T. VIII. Pp. XIII, 194; *Recueil Consulaire Belge*. 1863. T. IX. Pp. XIII, 253; *Recueil Consulaire Belge*. 1864. T. X. Pp. XIII; *Recueil Consulaire Belge*. 1865. T. XI. Pp. 272; *Recueil Consulaire Belge*. 1866. T. XII. Pp. 13; *Recueil Consulaire Belge*. 1867. T. XIII. Pp. 13; *Recueil Consulaire Belge*. 1868. T. XIV. Pp. 13.

[25] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1861. Saint-Petersbourg : imprimerie de F. Bellizard, 1861. Pp. 49–68.

[26] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1862. Saint-Petersbourg: imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862, Pp. 60.

[27] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1863. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1863. Pp. 76.

[28] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1864. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1864. Pp. 76.

[29] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1865. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1865. Pp. 75.

[30] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1866. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1866. Pp. 73.

[31] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867. Pp. 73.

[32] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1868. 8e année. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de

валось ні його повного ім'я, ні ініціалу – наводилось лише прізвище.

Цікаво, що у списках суден торгового флоту Російської імперії на 1 січня 1858 р. знаходимо дані про те, що «іноземний гість І. Ковачевич» був власником приписаного до Бердянського порту спорудженого із сосни і дубу требаку «Св. Николай», який був придбаний ним у 1856 р. (28 1/3 ластів, шкіпер З. Хайджи-Георгі, екіпаж 4 матроси)[33], а маріупольський купець М. Ковачевич – власником одразу 4 суден, приписаних до Маріупольського порту. Йдеться про побудовані в 1847 р. шхуну «Св. Елена» (47 ластів, шкіпер І. Груша, екіпаж 4 матроси), у 1841 р. тендер «Св. Николай» (19 1/3 ластів, шкіпер Ф. Ктіченко, екіпаж 2 матроси), у 1840 р. гальяс «Св. Николай» (33 1/3 ластів, шкіпер І. Голубович, екіпаж 3 матроси) і у 1854 р. ще один тендер із тією ж назвою «Св. Николай» (20 ½ ластів, шкіпер Л. Корело, екіпаж 2 матроси)[34].

Про іноземні судна, які прямували через Керченську протоку до Маріуполя, будучи зафрахтовані Ковачевичем, могли дізнаватись читачі «Оголошення Керч-Енікольского градоначальства», у тому числі і маріупольські: вже на початку квітня 1858 р. редакція цього часопису, який виходив з кінця 1857 р., повідомила, що з відкриттям пароплавного сполучення між Керчу та Азовськими портами, відтепер часопис до передплатників Бердянська, Маріуполя, Таганрога та Єйська буде доставлятись саме пароплавом. Скажімо, часопис повідомляв, що 6 червня 1858 р. до Керчі прибуло австрійське судно «Фома» (347 тон, шкіпер Антоніо Ковачевич, 11 матросів), яке вийшло з Венеції 4 ½ місяці тому, а з Константинополя 8 днів тому, і йшло із баластом в Маріуполь до Ковачевича[35]; 25 березня 1859 р. до Керчі зайшло австрійське судно «Карло Бароне де Брук» (107 тон, шкіпер Нікола Лучич, 6 матросів), яке відійшло від острова Корчула 58, а від Константинополя 12 днів тому, і йшло із баластом у Маріуполь до Ковачевича[36]. Наступного разу «Карло Бароне де Брук» зайшов до Керчі з боку Чорного моря вже 22 травня того ж 1859 р., цього разу знов йдучи з баластом із Константинополя до Маріуполя, але тепер адресат вже зазначався як «брат. Ковачевич»[37]. 18 червня 1859 р. до Керчі зайшло російське судно «Анетта» (61 ласт, шкіпер Лука Яковлевич, 8 матросів), яке відійшло з Константинополя 12 днів тому і йшло із баластом у Маріуполь до М. Ковачевича[38]. 26 вересня того ж року до Керчі зайшло австрійське судно «Ерменія» (328 тон., шкіпер Андреа Скорбанья, 10 матросів), яке відійшло з Венеції 43, а з Константинополя 12 днів тому і йшло із баластом у Маріуполь до братів Ковачевичів[39]. 9 жовтня того ж року «Анетта» знову прибула до Керчі, цього разу вже з екіпажем 7 матросів, вийшовши з Ліворно 31, а з Константинополя 4 дні тому і прямуючи до Ковачевича у Маріуполь[40]. 19 жовтня 1859 р. до Ковачевича у Маріуполь через Керч прямували з баластом вже бельгійське судно «Дюшес де Брабант» (459 т, шкіпер Морін Вандер Гаве, 17 матросів), яке відійшло з Анверса 60, а з Константинополя 7 днів до того, і те саме австрійське судно «Карло Бароне де Брук», тепер з екіпажем 5 матросів, що відійшло від острова Корчула 36, а з Константинополя 12 днів тому[41].

Саме до Ковачевича в Маріуполь прямувало перше прусське судно, яке прийшло до Керчі у у 1860 р. – «Меріан Барк Шкунер» (137 т, шкіпер Х. Янке, 9 матросів, з Ньюпорта 90, з Константинополя 10 днів тому з баластом)[42]. Того ж року, прямуючи з баластом до Ковачевича у Маріуполь, до Керчі увійшли 7 червня австрійське судно «Катерина Візін» (455 т, шкіпер Е. Флоріо, 14 матросів), яке відійшло з Трієста 37, а з Константинополя 7 днів тому[43]; 8 липня – австрійське ж «Вріеме» (271 т, шкіпер Лука Марасі, 9 матросів), яке відійшло з

St-Petersbourg, 1868. Pp. 73.

[33] Мельницкий В. П. Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам). Санкт-Петербург : типография Морского ведомства, 1859. 78 с. С. 25.

[34] Мельницкий В. П. Русский коммерческий флот по 1-е января 1858 года (По офиц. источникам). Санкт-Петербург : типография Морского ведомства, 1859. 78 с. С. 31.

[35] От редакции. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 8.06.1858. № 23. С. 92.

[36] Движение судоходства при Керченском порте. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 29.03.1859. № 13. С. 52.

[37] Движение судоходства при Керченском порте. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 24.05.1859. № 21. С. 86.

[38] Движение судоходства при Керченском порте. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 21.06.1859. № 25. С. 102.

[39] Движение судоходства при Керченском порте. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 4.10.1859. № 40. С. 163.

[40] Движение судоходства при Керченском порте. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 11.10.1859. № 41. С. 168.

[41] Движение судоходства при Керченском порте. *Объявления Керчь-Еникольского градоначальства*. 25.10.1859. № 43. С. 176.

[42] Движение судоходства при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 15.05.1860. № 20. С. 80.

[43] Движение судоходства при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 12.06.1860. № 24. С. 95.

Салоник 33, а з Константинополя 12 днів тому (до братів Ковачевич)[44].

У 1861 р. до Кавачевича в Маріуполь адресувались такі судна, що прийшли з баластом із-за кордону до Керчі: 11 квітня мекленбурзьке «Гоегед» (143 ласти, шкіпер Г. Аренс, 13 матросів, з Кардіфа 4 місяці, а з Константинополя 10 днів тому)[45]; 30 квітня австрійське «Пауліна» (90 т, шкіпер А. Тепсич, 4 матроси, з Константинополя 15 днів тому (до братів Ковачевич))[46]; 10 липня австрійське «Олена Ковачевич» [!] (441 т, шкіпер Фр. Ковачевич [!], 14 матросів, з Фіуме 34, а з Константинополя 5 днів тому)[47]; 26 серпня російське «Стефано» (253 ласти, шкіпер І. Суук, 12 матросів, з Генуї 43, а з Константинополя 8 днів тому)[48]; 29 вересня австрійське «Франческо Ковачевич» [!] (221 т, шкіпер А. Пилькович, 10 матросів, з Карцули 36, а з Константинополя 10 днів тому (до братів Ковачевич))[49]; 5 жовтня австрійське «Дилета Мембелі» (610 т, шкіпер Н. Турасна, 17 матросів, з Марселя 41, а з Константинополя 9 днів тому)[50]; 3 листопада австрійське «Фаворита Мембелі» (543 т, шкіпер П. Бранлі, 16 матросів, з Марселя 45, а з Константинополя 6 днів тому)[51].

Першим судном, яке в навігацію 1862 р. зайшло із-за кордону до Керчі, прямуючи в Маріуполь до Ковачевича, було російське «Свята Марія» (43 ласти, шкіпер Лука Трапай, 5 матросів, з баластом з Константинополя 16 днів тому). В Керчі воно було 24 березня[52]. 10 квітня Ковачевича в Маріуполі мало адресатом таке, що зайшло із-за кордону до Керчі, російське судно «Ліворно» (55 ½ ластів, шкіпер Р. Пелікіо, 7 матросів, 1 пасажир, з баластом з Ліворно 45, з Константинополя 9 днів до того)[53].

У списках купців, які вели закордонну торгівлю більш ніж на 50 тисяч рублів у 1861 р., наведеному у виданні Департаменту зовнішньої торгівлі, прізвище Ковачевича не присутнє. При цьому там повідомляється про маріупольських купців Іосифа Амореті, і бердянського купця Франца Бонне, який вів торгівлю через Бердянськ і Маріуполь, таганрозького 1-ї гільдії іноземного гостя Івана Скароманго, що вів торгівлю через Маріуполь, Таганрог і Ростов-на-Дону, таганрозького 1-ї гільдії іноземного гостя Джеймса Еммеса, який торгував у Маріуполі й Таганрозі, керченських 1-ї гільдії іноземних гостей Івана Кіоццу, Стефана Мамбелі, Івана Раллі та Олександра Тріпковича, керченського купця 1-ї гільдії Костянтина Попова, єйського купця 1-ї гільдії Андрія Палеолого які торгували через Маріуполь[54].

Але наступного, 1862 р. до списку купців, які вели закордонну торгівлю більш ніж на 50 тис. руб., один з братів Ковачевичів вже був включений. Це був Матвій, щодо якого уточнювалось, що він є маріупольським купцем 1-ї гільдії, торгує через Маріупольський порт і впродовж року ввіз туди товарів на 606 рублів, а вивіз – на 1 119 400 руб. Крім Ковацевича, до цьому списку входили маріупольський купець 1-ї гільдії Іосиф Амореті, керченський 1-ї гільдії купець Іван Кіоцца, єйський купець 1-ї гільдії Андрій Палеолого, маріупольський 2-ї гільдії іноземний гість Джузеппе Піньоне, керченський 1-ї гільдії іноземний гість Олександр Тріпкович, які вели торгівлю через Маріуполь, таганрозький купець 1-ї гільдії Марко (Марі) Вальяно, який торгував через Таганрог, Бердянськ, Маріуполь і Ростов-на-Дону, керченський 1-ї гільдії іноземний гість Стефан Мамбелі (Мімбелі) та єйський 1-ї гільдії купець Михайло Пайкос, що вели торгівлю в Бердянську та Маріуполі, таганрозький 1-ї гільдії іноземний гість Іван Скароманго, який торгував через Маріуполь, Таганрог і Ростов-на-Дону[55].

А у «Відомості про російське торговельне суднобудування і мореплавство при Бердянському

[44] Движение судоходства при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 10.07.1860. № 28. С. 111.

[45] Движение судоходства при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 16.04.1861. № 16. С. 63.

[46] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 7.05.1861. № 19. С. 75.

[47] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 16.07.1861. № 29. С. 116.

[48] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 3.09.1861. № 36. С. 144.

[49] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 1.10.1861. № 40. С. 159.

[50] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 8.10.1861. № 41. С. 164.

[51] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 5.11.1861. № 45. С. 179.

[52] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 1.04.1862. № 13. С. 50.

[53] Движение коммерческих судов при Керченском порте. *Полицейский листок Керчь-Еникольского градоначальства*. 15.04.1862. № 15. С. 60.

[54] Государственная внешняя торговля в разных ее видах за 1861 год. Санкт-Петербург : типография Департамента внешней торговли, 1862. К XLII табл., 6 фор.

[55] Государственная внешняя торговля в разных ея видах за 1862 год. Санкт-Петербург : типография Департамента внешней торговли, 1863. К XLII табл.

порту за 1866 р.» ми натрапляємо на згадку про те, що керч-єнікальські міщани Петро Ковачевич і Франческо Періо купили у єйського купця Миколи Парісі шхуну в 25 ¾ ластів[56].

У 1865 р. бельгійський консул у Маріуполі Франсуа Ковачевич повідомив у своєму консульському рапорті до Брюсселю такі подробиці: хоча впродовж 1864 р. жодне бельгійське судно не відвідало Маріуполь, торговий дім братів Ковачевичів доставив каботажами із Маріуполя до Керчі чималі вантажі, які вже звідти бельгійським пароплавом «Джон Давид» були вивезені до Антверпена[57].

Коли у 1868 р. король Пруссії підписав указ з переліком осіб, які призначались офіційними представниками Північнонімецького союзу в містах Російської імперії, відповідну посаду в Маріуполі зайняв Матіас Ковачевич, який до того у цьому ж місті Північного Приазов'я був віце-консулом Мекленбург-Шверіна[58].

У липні того ж 1868 р. вже у статусі віце-консула Північнонімецького союзу Матіас Ковачевич письмово звернувся до канцлера Отто фон Бісмарка. Ковачевич повідомляв про кроки, зроблені ним при вступі на нову посаду, включаючи отримання відповідних документів, печаток і складання присяги. Тут же Ковачевич писав, що архів і кореспонденція віце-консульства Мекленбург-Шверіна відтепер стали складовою архіву новоствореного віце-консульства Північнонімецького союзу у Маріуполі[59].

Показово, що і згаданий вище, і низка інших листів Ковачевича до берлінського керівництва були написані не німецькою, а французькою.

У виданні «Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie» за наступний, 1869 р. знов віце-консулом Мекленбург-Шверіна у Маріуполі значився Ковачевич (Covacevitch) без зазначення імені[60], а Ф. Ковачевич (F. Covacevitch) фігурував як консул Бельгії у Таганрозі[61]. Там же як віце-консул Північнонімецького союзу в Маріуполі значився поданий без імені Kovacevicz[62], а Kovacevitch – як віце-консул Швеції і Норвегії[63] (на останній з вищеперелічених посад Ковачевич (знову ж таки, без уточнення ім'я) вперше значиться у 1867 р.[64], до того ж консульським представником Швеції і Норвегії в Маріуполі був Дражкович).

Показово, що у 1869 р., крім перелічених вище країн, мали свої представництва у Маріуполі тільки Австро-Угорщина, Римська держава, Італія та Франція. Так що прізвище Ковачевич носили представники половини консульств іноземних держав у Маріуполі.

В інших містах Північного Причорномор'я і Приазов'я у 1869 р. складові майбутньої єдиної Німеччини були представлені так: в Одесі працювали консульські установи Бадена, Баварії, Гамбургу, Гессен-Дармштадта, Мекленбург-Шверіна, Північнонімецького союзу, Саксонії і Вюртемберга; у Ростові-на-Дону діяли консул Гамбургу і консул Північнонімецького союзу; у Керчі – віце-консул Мекленбург-Шверіна і віце-консул Північнонімецького союзу; у Таганрозі – віце-консул Північнонімецького союзу; у Бердянську – віце-консул Мекленбург-Шверіна і консул Північнонімецького союзу.

Що ж до Ковачевича, то його прізвище вже невдовзі не було представлене серед іноземних консулів в Маріуполі: на початку 1870-х рр. від Німеччини тут вже був віце-консул Іван Деспот, Бельгії – консул Іванович (J. Ivanovich)[65], Швеції і Норвегії – віце-консул Поп(п)ович[66].

Розгадку знаходимо у франкомовному листі брата Матіаса Ковачевича Франсуа на ім'я канцлера Отто фон Бісмарка від 9 (21) лютого 1869 р. Франсуа писав, що замість брата саме йому останнім часом було доручено виконувати обов'язки віце-консула Північнонімецького союзу у Маріуполі. Тепер же, плануючи залишити територію держави, Франсуа Ковачевич пропонував Отто фон Бісмарку призначити на віце-консульську посаду в Маріуполі німця за походженням, працюючого у Російській імперії медика Фрідріха Гампера[67].

А вже за 6 днів, 15 лютого сам Фрідріх Гампер, підписавшись як міський лікар і судовий експерт,

[56] Памятная книга Таврической губернии, изданная Таврическим губернским статистическим комитетом / Сост. под ред. секр. стат. ком. К. В. Ханацкого. Вып. 1. Симферополь : Типография Губернского Правления, 1867. 519 с. С. 493.

[57] *Recueil Consulaire Belge*. 1865. T. XI. Pp. 271.

[58] *Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes Band*. 1868. Nr. 19. S. 341–342.

[59] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 141212.

[60] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869. Saint-Petersbourg : Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869. Pp. 83.

[61] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869. Saint-Petersbourg : Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869. Pp. 75.

[62] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869. Saint-Petersbourg : Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869. Pp. 86.

[63] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie, pour l'année 1869. Saint-Petersbourg : Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869. Pp. 88.

[64] Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'année 1867. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1867. Pp. 78.

[65] *Recueil Consulaire Belge*. 1872. T. XVIII. Pp. 180.

[66] *Rigaische Stadtblätter*. 1870. Nr. 23. S. 220.

[67] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 141212.

написав французькою ж мовою листа, в якому зазначав, що для нього було б за честь зайняти вакантну посаду. Тут же Гампер запевняв, що у випадку призначення буде докладати всіх зусиль для захисту інтересів Північнонімецького союзу[68].

У списках консульських представників Північнонімецького союзу на 1869 і 1870 рр. посада в Маріуполі значилась вакантною (причому будучи такою єдиною в Російській імперії)[69]. У 1871 р. віце-консулом Північнонімецького союзу в Маріуполі значився вже Деспот[70].

Прізвище ж Ковачевича фігурувало в маріупольській пресі і початку XX ст. Зокрема, 13 червня (31 травня) 1912 р. «Мариупольская жизнь» писала про проведені 27 травня на іподромі місцевого бігового товариства кінні перегони, в першому заїзді яких брали участь коні Христофорова і Ковачевича. Повідомлялось, що перегони зібрали досить велику кількість глядачів; все скакуни були нагороджені грошовими призами[71].

Таким чином, віце-консул Мекленбург-Шверіна у Маріуполі Матіас (Матвій) Ковачевич відігравав особливу роль в іноземному консульському корпусі, активно сприяв розвитку торгівлі в регіоні та був безпосередньо зацікавлений у цьому. Приймав активну участь у громадському житті міста та виступав у ролі благодійника. Перспектива подальшого вивчення окресленої теми полягає у створенні комплексного дослідження з історії німецьких консулів Південної України.

[68] Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 141212.

[69] Verzeichniss der bis zum 3. Juli 1869 ernannten Consuln des Norddeutschen Bundes. *Preussisches Handelsarchiv*. 1869. Nr. 31. S. 4; Verzeichniss der Consuln des Norddeutschen Bundes. *Preussisches Handelsarchiv*. 1870. Nr. 11. S. 6.

[70] Verzeichniss der Consuln des Norddeutschen Bundes. *Preussisches Handelsarchiv*. 1871. Nr. 3. S. 6.

[71] Скачки. *Мариупольская жизнь*. 13.06.1912.

References

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1861. Saint Petersburg: Imprimerie de F. Bellizard, 1861 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1862. Saint Petersburg: Imprimerie de Hogenfelden et Com, 1862 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1863. Saint Petersburg: Imprimerie du Journal de Saint Petersburg, 1863 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1864. Saint Petersburg: Imprimerie du Journal de Saint Petersburg, 1864 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1865. Saint Petersburg: Imprimerie du Journal de Saint Petersburg, 1865 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1866. Saint Petersburg: Imprimerie du Journal de Saint Petersburg, 1866 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1867. Saint Petersburg: Imprimerie du Journal de Saint Petersburg, 1867 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1868. 8e annee. Saint-Petersbourg : imprimerie du journal de St-Petersbourg, 1868 [in French].

Annuaire Diplomatique de l'Empire de Russie pour l'annee 1869. Saint-Petersbourg : Imprimerie du Journal de St-Petersbourg, 1869 [in French].

Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes Band. 1868. Nr. 19. S. 341–342 [in German].

Chast ofitsialnaia. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 9.12.1862. No. 49. S. 195 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1861. No. 19. S. 75 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1861. No. 29. S. 116 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1861. No. 36. S. 144 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1861. No. 40. S. 159 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1861. No. 41. S. 164 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 5.11.1861. No. 45. S. 179 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1862. No. 13. S. 50 [in Russian].

Dvizhenie kommercheskikh sudov pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1862. No. 15. S. 60 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1859. No. 13. S. 52 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1859. No. 21. S. 86 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1859. No. 25. S. 102 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1859. No. 40. S. 163 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1859. No. 41. S. 168 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1859. No. 43. S. 176 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1860. No. 20. S. 80 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 12.06.1860. No. 24. S. 95 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1860. No. 28. S. 111 [in Russian].

Dvizhenie sudokhodstva pri Kerchenskom porte. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 1861. No. 16. S. 63 [in Russian].

Gosudarstvennaia vneshniaia torgovlia v raznykh ee vidakh za 1861 god. Sankt-Peterburg : tipografiia Departamenta vneshnei torgovli, 1862. K XLII tabl., 6 for. [in Russian].

Gosudarstvennaia vneshniaia torgovlia v raznykh eia vidakh za 1862 god. Sankt-Peterburg : tipografiia Departamenta vneshnei torgovli, 1863. K XLII tabl. [in Russian].

Lyman I., Konstantinova V. British Consul in Berdyansk Cumberbatch, great-great-grandfather of modern Sherlock Holmes. *Scriptorium Nostrum*. 2017. Vol. 2. No. 8. Pp. 195–202 [in English].

Lyman I., Konstantinova V. British Consuls in Berdyansk: Connecting Regions and Countries. *Brytanski adresy Pivdnia Ukrainy: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (26 lystopada 2021 roku)*. Kyiv: TOV «Heoprint», 2021. 146 s. [in Ukrainian].

Lyman I., Konstantinova V. British vice-consul in Berdyansk John Edward Greaves. *Scriptorium Nostrum*. 2016. Vol. 2. No. 5. Pp. 86–108. [in English].

Lyman I., Konstantinova V. Network formation of the Prussian Consular Offices in Ukrainian lands in the 19th century : Case study of the port city of Kerch. *East European Historical Bulletin*. 2021. No. 18. Pp. 45–55 [in English].

Lyman I., Konstantinova V. Nimetski konsuly v Pivnichnomu Pryazovi. Dnipro: LIRA, 2018. 500 s. [in Ukrainian].

Lyman I., Konstantinova V. Prussian consuls on the Southern Ukrainian frontier in the 19th century. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi The Journal of Southeastern European Studies. 2020. No. 35. Pp. 145–173. [in English].

Lyman I., Konstantinova V. West Meets East: The migration experiences of the German wives of Western European Consuls in the port city of Berdyansk during the Russian Empire. *Women, migration and the exchange of knowledge from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cham : Palgrave Macmillan, 2025. 500 p. Pp. 37–57. [in English].

Lyman I., Konstantinova V. William George Wagstaff – British consul, responsible for Ekaterinoslav Province and ports of the Sea of Azov. *Istoriia i kultura Prydniprovia: Nevidomi ta malovidomi storinky*. 2016. No. 12. Pp. 57–62 [in Ukrainian].

Malinina A. Prusskyi vitse-konsul Aleksandr Rihler. *Ukrainski istorychni studii*. 2025. T. 17. No. 59. S. 39–48 [in Ukrainian].

Malininna A. F. Prusskyi konsul v Odesi Zhan (Ioan) Valb. *Visnyk MDU. Seriia: Istoriia. Politolohiia*. 2024. No. 40. S. 59–69 [in Ukrainian].

Mariupol i ego okrestnosti. Otchet ob uchebnykh ekskursiiakh Mariupolskoi Aleksandrovskoi gimnazii. Mariupol: tipo-litografiia A. A. Frantova, 1892. 461 s. [in Russian].

Melnitskii V. P. Russkii kommercheskii flot po 1-e ianvaria 1858 goda (Po ofits. istochnikam). Sankt-Peterburg: tipografiia Morskogo vedomstva, 1859. 78 s. [in Russian].

Ot redaktsii. *Obiavleniia Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 8.06.1858. No. 23. S. 92 [in Russian].

Otdel ofitsialnyi. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 17.12.1861. No. 51. S. 201 [in Russian].

Otdel ofitsialnyi. *Politseiskii listok Kerch-Enikolskogo gradonachalstva*. 16.04.1861. No. 16. S. 62 [in Russian].

Pamiatnaia kniga Tavricheskoi gubernii, izdannaia Tavricheskim gubernskim statisticheskim komitetom / Sost. pod red. sekr. stat. kom. K. V. Khanatskogo. Vyp. 1. Simferopol: Tipografiia Gubernskogo Pravleniia, 1867. 519 s. S. 493. [in Russian].

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 141212. [in German].

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 141212. [in German].

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts. R. 141212. [in German].

Ponomareva I. Mariupol. Konsuly. Black Sea Project Port Cities. URL: https://cities.blacksea.gr/ru/mariupol/1-8-2/ (27.08.2017). [in Russian].

Preussischen Handelsarchiv. 1862. No. 3. S. 5. [in German].

Preussischen Handels-Archiv. 1863. No. 1. S. 5 [in German].

Preussischen Handels-Archiv. 1864. No. 21. S. 5 [in German].

Preussischen Handels-Archiv. 1866. No. 4. S. 5 [in German].

Preussischen Handels-Archiv. 1867. No. 3. S. 5 [in German].

Recueil Consulaire Belge. 1862. T. VIII. Pp. XIII, 194 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1863. T. IX. Pp. XIII, 253 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1864. T. X. Pp. XIII [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1865. T. XI. Pp. 271 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1865. T. XI. Pp. 272 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1866. T. XII. Pp. 13 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1867. T. XIII. Pp. 13 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1868. T. XIV. Pp. 13 [in French].

Recueil Consulaire Belge. 1872. T. XVIII. Pp. 180 [in French].

Rigaische Stadtblätter. 1870. Nr. 23. S. 220 [in German].

Saenko R. Mariupolskie kuptsy ne tolko khorosho torgovali, no i eshche bolee khorosho zanimались blagotvoritelnostiu. *Priazovskii Rab*ochii. 2006. No. 9 [in Russian].

Skachki. *Mariupolskaia zhizn*. 13.06.1912 [in Russian].

Verzeichniss der bis zum 3. Juli 1869 ernannten Consuln des Norddeutschen Bundes. *Preussisches Handelsarchiv*. 1869. Nr. 31. S. 4 [in German].

Verzeichniss der Consuln des Norddeutschen Bundes. *Preussisches Handelsarchiv*. 1870. Nr. 11. S. 6 [in German].

Verzeichniss der Consuln des Norddeutschen Bundes. *Preussisches Handelsarchiv*. 1871. Nr. 3. S. 6 [in German].

Vovchuk L. A. Diialnist konsuliv inozemnykh derzhav u chornomorsko-azovskykh portakh Rosiiskoi imperii (kinets XVIII – pochatok XX st.): dys. kand. istor. nauk: 07.00.02. Mykolaiv, 2013. 276 s. [in Ukrainian].